

ИҚТИСОДИЙ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА ТАЛАБАЛАР МУСТАҚИЛ ИШИНИНГ МАЗМУНИ ВА ЎРНИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7352592>

Юлдашева Нилуфар Абдувахидовна

иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Фарғона политехника институти

АННОТАЦИЯ

Мақолада талабанинг ўқув фаолиятидаги мустақил ишининг зарурати ва унинг бўлажак мутахассиснинг касбий фаолияти учун зарур бўлган билим, кўникма ва кўникмаларини шакллантиришдаги аҳамияти масалалари ёритилган.

Калим сўзлар: ўқув жараёни, ўқув фаолияти, ўқитувчи, талаба, талабаларнинг мустақил иши, ўз-ўзини тайёрлаш, ўз-ўзини тарбиялаш.

CONTENT AND PLACE OF STUDENT INDEPENDENT WORK IN TEACHING ECONOMIC SCIENCES

Yuldasheva Nilufar Abduvakhidovna

Doctor of philosophy (PhD) in economic sciences, Associate professor
Fergana Polytechnic Institute

ABSTRACT

The article highlights the importance of the student's independent work in educational activities and the formation of knowledge, skills and abilities necessary for the professional activity of the future specialist.

Keywords: educational process, educational activity, teacher, student, independent work of students, self-training, self-education.

Ҳозирги вақтда дунёда ижтимоий, сиёсий ва иқтисодий ҳодисаларнинг кескинлашуви шароитида инсон капиталининг иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш омили сифатидаги роли ортиб бормоқда.

Давлат илм-фан ва таълимни модернизация қилиш орқали инсон капиталига сармояларни давлат сиёсатининг устувор йўналишлари сифатида белгилаб, ҳар бир талабанинг иқтисодиёт ва жамият томонидан талабчан бўлишини таъминлашни мақсад қилган.

Дунёда рўй бераётган ҳозирги тенденцияларни ҳисобга олган ҳолда, профессионал меҳнат кадрларини тайёрлашга сифат жиҳатидан янги ёндашувни талаб қилади. Мамлакат ривожланишининг инновацион йўналиши шароитида аҳолининг ўзгарувчан талабларига ва давлат иқтисодиётини ривожлантиришнинг узок муддатли вазифаларига мувофиқ таълим тизимини юқори сифат даражасига олиб чиқиш лозим.

Ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг ҳозирги ва истиқболдаги эҳтиёжларини қондириш учун жамият олдида масъул бўлган ва инсон салоҳиятини ривожлантирувчи узлуксиз таълимнинг мослашувчан тизимини шакллантириш зарур.

Шахсга айланиш жараёнида мустақил ишнинг мавжудлиги, Р.А.Галимова таъкидлаганидек, инсоният жамияти ҳаётининг турли даврларида бўлган ва ҳозирда янги авлодларни ўз-ўзини ривожлантириш ва атрофдаги воқеликни ўзгартиришга тайёрлашда муҳим омил ҳисобланади. [2].

Таълимга нисбатан компетенциявий ёндашувни амалга ошириш шароитида ўқитувчи ва талабанинг роли ўзгариб бормоқда, бунда ўқитувчи энди эксклюзив ва тўлиқ маълумот манбаи эмас, балки таълим жараёнида етакчи ролини ўйнайди. Бошқа томондан, бу ёндашув талабани ўрганишда фаол ва масъулиятли позицияни эгаллашга ва маълум бир таълим йўналиши ёки интизомга қўйиладиган талаблардан келиб чиққан ҳолда ўз касбий ваколатларини мустақил равишда эгаллашга мажбур қилади.

М.А.Федорованинг тадқиқотларида талабанинг мустақил ишининг дидактик табиати ҳақидаги қарашлари унинг энг муҳим таркибий қисми сифатида ўрганилган. Ўқитувчининг назорати ва раҳбарлигисиз тўлиқ мустақил ишлаш, мустақил изланиш ёки ижодий ишлардан иборат бўлиши мумкин эмас [7].

Шу муносабат билан мустақил иш - бу педагогик бошқарувнинг ўқитувчининг ўзи билан ўзаро таъсири, бундан ташқари, М.А.Федорованинг фикрига кўра, мустақил фаолият юқори (интегратив) даражадаги ўқув жараёнининг асосий элементларидан биридир [7].

Белгиланган муаммога жиддий эътибор қаратилиши муносабати билан ўқув жараёнида талабаларнинг мустақил ишларининг аҳамияти ортиб бораётгани ўқитувчи ва талаба фаолиятини янги мазмун билан тўлдиради. Л.А.Петров, Э.В. Берестнев ва А.А.Бригадиннинг фикрига кўра, ўқитувчининг роли, талабанинг ўз-ўзини ривожлантириш қобилиятини кучайтиришга имкон

берадиган, талаба томонидан умумий маданий ва касбий компетенцияларни эгаллаш мақсадида мустақил ишларни ташкил этишдан иборат. Юқоридаги муаллифлар таъкидлаганидек, талабанинг ўрни – ўқитувчи раҳбарлигидаги мустақил иш жараёнида мустақил равишда билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш, муаммони шакллантириш ва уни ҳал этишнинг энг тўғри йўлини топа оладиган ижодий шахс бўлиб етишишидан иборат [6].

Бундай шароитда талабанинг мустақил иши ҳам объектив эҳтиёж, ҳам шахсни ривожлантириш воситасидир. Иқтисодий фанлардан талабанинг ўқув материали бўйича мустақил иши ўқитувчиларнинг мустақил ишлаш кўникмаларини ривожлантириш, ўқувчиларнинг касбий ўсишини рағбатлантириш, ижодий фаоллиги ва ташаббускорлигини тарбиялаш учун масъулиятини ошириш жиҳатидан амалга оширилади.

Шундай қилиб, талабанинг мустақил иши когнитив фаолиятнинг узлуксиз жараёни сифатида тақдим этилади, унинг исталган натижаси бевосита ташқи ёрдамсиз билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш бўлади.

Шу муносабат билан шуни таъкидлаш керакки, талабаларнинг мустақил иши ўқув жараёнининг таркибий қисми бўлиб, унинг учта ўзаро боғлиқ шаклининг бирлиги билан ифодаланади: ўқитувчининг бевосита раҳбарлиги остида амалга ошириладиган аудитория мустақил иши, талабалар томонидан бажариладиган мустақил ишлар, ижодий, шу жумладан тадқиқот ишлари [5].

Таълимдаги жаҳон тенденциялари таъсири остида талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этиш, бошқариш ва назорат қилиш мазмуни, шакл ва усулларини такомиллаштириш бўйича доимий ва узлуксиз ҳаракат талаб этилади.

Таълимдаги кўрсатилган ижобий динамика талабаларнинг мустақил иши учун бевосита концептуал йўналиш бўлиб хизмат қилиши керак. Иккинчиси таълим тизими йўналишининг органик бирлиги туфайли узвий боғланган ва ўзаро боғлиқ бўлган тизимли тартибланган фаол алоқалар мажмуасидир.

Ўқув фаолияти доирасида иқтисодий фанлардан талабанинг мустақил ишининг аҳамияти ва ролини тавсифлаб, уни икки компонентга бўлиш призмасида кўриб чиқиш мумкин, деб тахмин қиламиз. Шундай қилиб, бир қатор муаллифлар талабаларнинг мустақил иши ўзининг ташқи ва ички томонига эга эканлигини таъкидлайдилар.

Ташқи томони мустақил иш шаклини белгилайди, унга талабаларнинг барча ўқув фаолиятида ўз ўрнини беради, шунингдек, унинг турларини

аниқлашга имкон беради. Талабалар мустақил ишининг ташқи томони ҳали унинг моҳиятини аниқлаб бермайди, талабанинг қандай ишлашини кўрсатмайди, унинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш ва амалга ошириш жараёнини очиб бермайди.

Бинобарин, талабалар мустақил ишининг ички асоси ва мазмуни талабанинг ўз эҳтиёжлари ва мотивлари билан инсоний салоҳиятининг ички манбалари билан ифодаланган мустақил фаолияти даражасидир.

Талабалар мустақил ишларини ташқи ва ички томонларга белгиланган тақсимот асосида муаммоли соҳаларни аниқлаш алоҳида аҳамиятга эга.

Шуни ҳисобга олиш керакки, талабаларнинг мустақил иши икки томонлама, бошқача айтганда, талаба мустақил ишининг ички ва ташқи томонида юзага келадиган салбий ҳолатлар ҳам талабага, ҳам ўқитувчига боғлиқдир.

Талабаларнинг мустақил ишларининг самарадорлиги ва самарадорлигининг боғлиқлиги ўқув жараёнининг ушбу жуда муҳим шаклининг ҳар икки томонининг сифати ва фаол фаолиятига сабаб-оқибат муносабатларига эга.

Ф.П.Хакунованинг фикрича, эътиборни тортадиган ўқув фаолиятининг муҳим жиҳати - бу талабаларнинг мустақил ишлашга психологик тайёргарлиги шаклланмаганлиги, уни ўз-ўзини ташкил этишнинг умумий қоидаларини билмаслик, кўзланган ҳаракатларини амалга ошира олмасликдир. Бу ҳақиқат бир қатор ўқув фанларига когнитив қизиқишнинг етарли даражада юқори эмаслиги билан мураккаблашади [8].

Шу билан бирга, тажриба шуни кўрсатадики, талабаларга мустақил иш асосларини ўргатишнинг қатъий тизими мавжуд бўлмаса, бу ишга ўқитувчиларнинг ягона ёндашуви бўлмаса, кўплаб талабалар учун мустақил ишлаш кўникма ва малакалари пастлигича қолмоқда. Шунинг учун талабаларга мустақил иш асосларини ўргатиш муайян тизим ва ягона дастур бўйича амалга оширилиши керак. Талабаларни фаол, ижодий мустақил ишнинг илмий услуби билан қуроллантириш уларнинг таълим муассасасида бўлган биринчи кунларидан бошланиши ва бутун ўқиш даврида узлуксиз амалга оширилиши керак.

Ўқитувчининг роли жуда катта бўлишига қарамай, таълимнинг асосий мақсадларига, биринчи навбатда, ўқувчиларнинг ўз ҳаракатлари натижасида эришилади. Шахснинг мустақил равишда керакли маълумотларни излай олиши,

унинг асосида касбий билимларни ўзлаштира олиши, ундан турли вазиятларда ижодий фойдалана олиши – бу бўлажак мутахассис шахси сифатини тарбиялайди.

Ушбу қобилиятни шакллантириш мақсадни белгилаш, ўз-ўзини англаш, рефлексли фикрлаш, ўз-ўзини тарбиялаш ва ўзини бир бутун сифатида таълим фаолияти субъекти сифатида ривожлантириш нуқтаи назаридан умумий шахсий ривожланишни ўз ичига олади.

Иқтисодий фанлардан талабаларнинг мустақил ишини ташкил этиш, биринчи навбатда, унинг аҳамиятини тушунишга, талабаларни жалб қилишга қаратилган бўлиб, улар касбий тайёргарлик жараёни билан боғлиқ бўлиши керак. Вазифани ҳал қилиш ўқув жараёнида талабанинг фаол позициясини шакллантиришга ёрдам беради.

Талаба мустақил ишининг аҳамияти, Т.В.Шевцовнинг фикрича, иккита асосий жиҳатни белгилайди:

1) мустақил ишлаш кўникмаларига эга бўлиш - бу ўз-ўзини тарбиялаш ва ўз-ўзини ривожлантиришга йўналтирилган бўлажак мутахассисга касбий муваффақият ва талабнинг зарур шартидир;

2) мустақил иш олий ўқув юртида касбий тайёргарликнинг асосига, бўлажак мутахассисни узлуксиз тарбиялаш воситасига айланади [10].

Талабаларнинг мустақил иши мазмунан тузилган мураккаб таълим бўлиб, унда юқоридаги икки жиҳат тизимли равишда бирлаштирилади.

Иқтисодий фанлардан талабаларнинг мустақил ишини нафақат ташкил этувчи ва назорат қиладиган, балки талабаларнинг муваффақиятли ўқув фаолияти учун зарур муҳит ва шарт-шароитларни яратадиган ўқитувчининг фаол ишини ҳисобга олмасдан туриб, талабалар мустақил ишининг қийматини тўлиқ баҳолаб бўлмайди.

Хулоса тарзида шуни тасдиқлаш лозимки, талабанинг муваффақиятли мустақил ишини рағбатлантириш ўқитувчининг шахсий, педагогик қобилиятига асосланиши керак, у нафақат назорат ва ташкилий функцияларни бажара олиши, балки, асосан, ўқувчиларни ўқитиш, тушунтириш, кўрсатиш, ёрдам бериш ва қўллаб-қувватлашга қодир бўлиши керак.

Иқтисодий фанлардан талабаларнинг мустақил иши, ўқув жараёнининг бошқа шакллари сингари, талабалар учун ўзларининг билимини, ижодий фикрлашини, шу жумладан тадқиқот, қобилиятларини амалга оширишнинг кучли воситаси саналади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Подласый И. П. Педагогика: учебник для прикладного бакалавриата / И. П. Подласый – 3-е изд., перераб. и доп. М.: Издательство Юрайт, 2016. С. 576.
2. Галимова Р. А. Организация самостоятельной работы как педагогическая проблема // Сибирский педагогический журнал, 2008. № 13. С. 248-256.
3. Мампория С. В. Самостоятельная работа студентов вузов: теоретическое представление // Вестник БФУ им. И. Канта, 2010. № 5. С. 155-159.
4. Паслён В. В., Щербов И. Л., Якушина А. Е. Сущность и этапы обучения студентов основам самостоятельной работы, 2012.
5. Петрова Т. Г., Абрамкина Э. С., Кожевникова В. Ф., Попова Л. Г., Ванюнина В. В. Организация самостоятельной работы студентов на кафедре терапевтической стоматологии // Медицина и образование в Сибири, 2012. № 6. С. 1.
6. Петрова Л. А., Берестнева Е. В., Бригадин А. А. Организация самостоятельной работы студентов в контексте реализации ФГОС ВО // Современные проблемы науки и образования, 2015. № 2-1. С. 508.
7. Федорова М. А. Самостоятельная деятельность как дидактическая категория // Вестник ТГУ, 2008. № 9. С. 228-236.
8. Хакунова Ф. П. Проблема организации самостоятельной работы студентов и школьников на современном этапе образования // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3: Педагогика и психология, 2012. № 1. С. 153-158.
9. Хайбулаев М. Х. Сущность самостоятельной работы студентов и ее виды // Известия ДГПУ. Психолого-педагогические науки, 2009. № 3. С. 119-130.
10. Шевцова Т. В. Современные проблемы оптимизации самостоятельной работы студентов // Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета, 2010. № 4. С. 234-237.